

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE
NA LATA 2021-2024

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE
NA LATA 2021-2024**

Wykonawca:

IDENEA CONSULTING Sp. z o. o.

ul. Marii Skłodowskiej-Curie 3/63

15-094 Białystok

www.idenea.pl

Autorzy:

Agnieszka

Brzostowska

Norbert

Brzostowski

Spis treści

1. Wstęp	5
1.1. Podstawa prawna opracowania	5
1.2. Definicje.....	5
1.3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
1.4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	7
1.4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 7	
1.4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	11
1.5. Uwarunkowania wewnętrzne.....	14
1.5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	14
2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	18
2.1. Zarys historii obszaru gminy	18
2.2. Zasoby dziedzictwa kulturowego gminy	18
2.2.1. Krajobraz kulturowy	18
2.2.2. Zabytki nieruchome	21
2.2.3. Stanowiska archeologiczne	25
2.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	25
2.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	27
2.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	27
3. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy (SWOT)	28
4. Założenia programowe	30
4.1. Priorytety i kierunki działań	30
4.2. Zadania programu opieki	30
5. Zarządzanie realizacją programu	33
5.1. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	33
5.2. System wdrażania.....	33
6. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	35
7. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	38

Spis tabel

Tabela 1. Wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych woj. podlaskiego	25
---	----

Tabela 2. Wykaz zadań	31
Tabela 3. Wskaźniki realizacyjne w okresie 2021-2024.....	35
Tabela 4. Plan finansowy	39

Załączniki:

Załącznik 1 Wykaz zabytków w Gminnej ewidencji zabytków	41
Załącznik 2 Wykaz zabytków w Gminnej ewidencji zabytków c.d. - stanowiska archeologiczne.....	43

1. Wstęp

1.1. Podstawa prawna opracowania

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 poz. 710). Program, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, podlega z uwagi na obowiązek wynikający z treści art. 87 ust. 4 wymienionej ustawy, ogłoszeniu w wojewódzkim dzienniku urzędowym i wchodzi w życie z dniem przyjęcia w formie uchwały przez radę gminy.

Dokument jest opracowywany na okres 4 lat. Z jego realizacji Wójt co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

Aktualizacje programu opieki powinny być dostosowane do zmieniającego się stanu prawnego i administracyjnego, warunków społecznych, gospodarczych i kulturowych. Powinno się również zweryfikować kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz dokonywać systematycznej oceny efektów wdrażania programu.

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe obszaru Gminy Wysokie Mazowieckie, zaś beneficjentami są mieszkańcy gminy, osoby związane z tutejszym dziedzictwem poprzez pochodzenie, a także turyści.

Celem opracowania jest zgodnie z art. 87, ust. 2 wyżej wymienionej ustawy:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

1.2. Definicje

W Gminnym programie opieki nad zabytkami przyjęto zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami następujące definicje:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

1.3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochrona i opieka nad zabytkami wynikają z szeregu dokumentów obowiązujących w kraju.

Konstytucja RP

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2021 poz. 710).

Inne uregulowania

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które znajdują się w wielu obowiązujących ustawach wymienionych poniżej.

1. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2021 poz. 741),
2. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2020 poz. 1333),
3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2020 poz. 1219),
4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2021 poz. 1098),
5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 poz. 1990),
6. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 poz. 194),
7. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2020 poz. 1057),
8. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2019 poz. 1170).

1.4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

1.4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Wysokie Mazowieckie jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach:

- 1) Narodowa Strategia Rozwoju Kultury i jej Uzupełnienie na lata 2004 - 2020,
- 2) Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019 - 2022,
- 3) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego do 2030,
- 4) Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030.

1) Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013 i Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Wysokie Mazowieckie jest komplementarny do celu strategicznego Narodowej Strategii Rozwoju Kultury 2004-2020: "Zrównoważenie rozwoju kultury w regionach" oraz celów cząstkowych/uzupełniających:

- nr 1. Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury,
- nr 3. Wzrost udziału kultury w PKB,
- nr 4. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.

Cele cząstkowe realizowane będą w ramach pięciu obszarów priorytetowych, którym odpowiadają szczegółowo opisane w NSRK – Narodowe Programy Kultury. Bezpośrednio do ochrony zabytków odnosi się Narodowy Program Kultury "Dziedzictwo kulturowe NPK

Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego". Uszczegółowienie i rozszerzenie NPK stanowią programy operacyjne Ministra Kultury. Spośród 11 programów operacyjnych dwa z nich wiążą się z ideą ochrony zabytków.

Program "Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego"

Program jest realizowany w ramach dwóch komplementarnych priorytetów: 1) rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz 2) rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu 1 jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowej i konfliktu zbrojnego.

Program „Rozwój infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz wzrost efektywności zarządzania kulturą”

Celem programu jest wyrównywanie dostępu do dóbr i usług kultury poprzez inwestycje w infrastrukturę, poprawa warunków funkcjonowania instytucji kultury, instytucji filmowych oraz szkół i uczelni artystycznych, a także poprawa efektywności ich zarządzania. Program będzie realizowany poprzez współfinansowanie zadań z zakresu m.in.: rewitalizacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne obiektów zabytkowych oraz przemysłowych obiektów o wysokiej wartości historycznej.

Inne programy

Ponadto realizowane są Programy Ministra dotyczące dofinansowania zadań z zakresu kultury, skierowane do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Program dotyczący ochrony zabytków skierowany jest również do osób fizycznych posiadających zabytki wpisane do rejestru. Szczegóły aktualnych naborów do konkursów są dostępne pod adresem: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-i-projekty>

2) Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dn. 13.08.2019 r. (MP Poz. 808 z dn. 11.09.2019 r.) z załącznikiem: "Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 - 2022".

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 - 2022 (Dz. U. z 11 września 2019 r. poz. 808) jest *stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami* poprzez realizację celów szczegółowych: 1) optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, 2) wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i 3) budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Do osiągnięcia założonych celów będzie prowadziła realizacja następujących zadań:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami,
- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej,
- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych,
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych, poprzez współpracę z właściwymi służbami, takimi jak policja,
- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnością,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Działalność Centrum Architektury Drewnianej będzie koncentrować się na opracowywaniu i szerokim udostępnianiu poradników i podręczników dobrych praktyk dla właścicieli i opiekunów zabytków architektury oraz budownictwa drewnianego, organizowaniu szkoleń dla właścicieli oraz kursów rzemiosła tradycyjnego podnoszących kompetencje rzemieślników w zakresie zapewniającym właściwą konserwację zabytków drewnianych, z uwzględnieniem regionalnej specyfiki technik rzemieślniczych oraz konstrukcji architektury drewnianej.

3) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia przyjęta Uchwałą Rady Ministrów Nr 155 z dnia 27 października 2020 r. posiada określone cele, które są komplementarne do programu opieki nad zabytkami.

Cel główny: Wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich jest silnie związany z tematyką ochrony zabytków.

Działanie 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury.

Dziedzictwo wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, oraz stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest wg zapisów dokumentu dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów

zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami oraz szereg innych działań.

Kolejne działanie wpisujące się w zagadnienia dziedzictwa kulturowego, to Działanie 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Odpowiedzią na zdiagnozowane w obszarze kultury cyfrowej i digitalizacji potrzeby będzie projekt strategiczny pn. Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej. Ma on na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego, uwzględniających digitalizację, przechowywanie, udostępnianie, a także ponowne wykorzystanie cyfrowych zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych i archiwalnych, do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych, naukowych oraz komercyjnych.

4) Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.

Dokument przyjęty uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. dotyczy metod indukowania rozwoju przestrzennego państwa, do czego pośrednio mogą przyczynić się działania związane z ochroną zabytków i szerzej - dziedzictwa kulturowego. Koncepcja posiada ustalone cele, wśród których znalazły się:

Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.

Działania wspierające rozwój funkcji metropolitalnych obejmą szereg sfer: gospodarczą, naukowo-badawczą i wiele innych mających wpływ na stymulowanie rozwoju. Wzmacniane i eksponowane będą również funkcje symboliczne ośrodków miejskich, w tym kulturowe – wspierana będzie renowacja i modernizacja istniejącej infrastruktury kultury (teatry, filharmonie, sale wystawowe, muzea, galerie sztuki, biblioteki itd.) oraz rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów na cele kulturowe, co bezpośrednio dotyczy zagadnień opieki nad zabytkami.

Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.

Kierunki działań polityki przestrzennej umożliwiające realizację celu 2, wspomaganie spójności terytorialnej, obejmują m.in. "Regionalną integrację funkcjonalną, wspomaganie rozprzestrzeniania procesów rozwojowych na obszary poza głównymi miastami oraz budowanie potencjału do specjalizacji terytorialnej". Wśród poddziałań koncentrujących się wokół tego celu znajduje się "Wspomaganie rozwoju specjalizacji terytorialnej".

Szansą dla rozwoju wielu obszarów wiejskich jest osiągnięcie specjalizacji dzięki wykorzystaniu ich dziedzictwa kulturowego, zasobów przyrodniczych i krajobrazowych.

Dodatkowo zostanie wzmocnione zarządzanie ich przestrzenią funkcjonalną poprzez tworzenie nowych struktur o wysokich walorach krajobrazowych i przyrodniczych, ochronę i rewaloryzację zachowanych obiektów zabytkowych i zespołów ruralistycznych.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski. Realizacja powyższego celu wymaga podjęcia działań m.in. w obszarze: "Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej".

Działania w tym zakresie skoncentrują się na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów naturalnych i historycznych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz stanowisk archeologicznych.

Uspołecznienie procesów planistycznych będzie wspomagać integrację zarządzania krajobrazem kulturowym odziedziczonym i związanym ze współczesnymi stosunkami społeczno-gospodarczymi, z zarządzaniem obiektami ochrony obszarowej, ochroną wartości symbolicznych mogących być podstawą potencjału rozwoju regionów, takich jak sylweta miasta i obiektu zabytkowego, obiektów istotnych dla dziedzictwa kulturowego społeczności lokalnych.

Działania będą dotyczyły także koordynowania przedsięwzięć związanych z rozwojem regionów i obszarów turystycznych oraz systemów rekreacyjnych w obszarach cennych przyrodniczo i atrakcyjnych turystycznie w celu ograniczenia presji ze strony turystyki na obszary o najwyższych walorach przyrodniczych (parki narodowe, rezerваты, atrakcyjne turystycznie obszary o niskiej chłonności ekologicznej) i intensyfikacji rozwoju społeczno-gospodarczego sąsiednich obszarów, w tym objętych restrykcjami konserwatorskimi, takich jak: parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, parki kulturowe, ewidencjonowane zabytkowe założenia ruralistyczne i rezydencjonalne, rezerваты archeologiczne.

Ponadto KPZK definiując obszary funkcjonalne lokuje wśród nich obszar przestrzeni chronionej – „obszar planowany do ochrony przed zabudową niezwiązaną z celami ochrony i udostępnianiem terenów chronionych wraz z otulinami i korytarzami ekologicznymi, strefy ochronne ujęć wody i zbiorników wód śródlądowych, obszary objęte ochroną zabytków i opieką nad zabytkami oraz tereny zieleni, zadrzewień, lasów i upraw polowych”.

Obszary te zostaną wyodrębnione w planach zagospodarowania przestrzennego województwa jako ustalenie wiążące, przyczyniające się do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, nieodwracalnej utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca.

1.4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny program opieki nad zabytkami wynika również z założeń innych dokumentów związanych ze strategią rozwoju województwa. Najważniejsze z nich to:

- 1) Program rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021-2030,
- 2) Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego,
- 3) Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku,

- 4) Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2030 roku,
- 5) Powiatowy program opieki nad zabytkami i wojewódzki program opieki nad zabytkami.

1) Program rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021-2030

17 grudnia 2020 roku Sejmik Województwa Podlaskiego przyjął Program rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021-2030. Dokument zakłada kontynuację kierunku rozwoju kultury wyznaczonego w Programie rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020. Zagadnienia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego są spójne ze Strategią Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030 oraz z Narodową Strategią Rozwoju Kultury. Odnoszą się również bezpośrednio do ochrony szeroko rozumianego dziedzictwa, w tym obiektów zabytkowych i dziedzictwa niematerialnego.

Wśród celów szczegółowych znalazły się m.in.

- Wspieranie rozwoju muzealnictwa i ochrony dziedzictwa narodowego,
- Wspieranie różnorodności regionalnej oraz lokalnych tradycji i specyfik w obszarze kultury,
- Tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych w oparciu o najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe,
- Podtrzymywanie dziedzictwa kulturowego jako potencjału turystyki kulturowej.

2) Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Wysokie Mazowieckie jest zgodny z celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz kierunkami działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego wytyczonymi w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego, który został przyjęty przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXVI/330/17 z dnia 22 maja 2017 r.

Cel strategiczny Planu to „Zrównoważone zagospodarowanie przestrzeni województwa podlaskiego sprzyjające rozwojowi społeczno-gospodarczemu, spójności społecznej i terytorialnej, konkurencyjności, sprawności funkcjonowania oraz wykorzystaniu potencjału przyrodniczego, kulturowego i położenia przygranicznego”. Cel strategiczny realizowany będzie poprzez cele cząstkowe, w tym cel 4 dotyczący bezpośrednio dziedzictwa kulturowego: „Osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego województwa, w tym sieci ekologicznej i walorów dziedzictwa kulturowego i krajobrazowych oraz racjonalne użytkowanie ich zasobów”.

Działania pozwalające osiągnąć wytyczony cel sprowadzają się do wzmocnienia potencjału edukacyjnego i turystycznego oraz ochrony i racjonalnego zagospodarowania dziedzictwa kulturowego, stąd gminny program opieki nad zabytkami jest ściśle powiązany z realizacją celów PZP WP.

3) Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020

W dokumencie odniesiono się również do Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 mimo przyjęcia jej aktualizacji, gdyż jest ona jej kontynuacją i nie wyklucza poprzednich celów.

Ochrona zabytków pośrednio przyczynia się do realizacji celów strategii. Zachowanie dziedzictwa kulturowego umacniania więzi oparte na wspólnej tożsamości, co jest podstawą budowania silnego kapitału społecznego. Przyczynia się tym samym do realizacji Celu strategicznego 1. Konkurencyjna gospodarka oraz Celu operacyjnego 1.4. Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych.

4) Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2030

Przedmiotowa Strategia jest kontynuacją poprzedniego dokumentu. Nadrzędna Misja Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego „Ambitne Podlaskie” jest odzwierciedleniem zaplanowanych dążeń, które mają doprowadzić województwo do pozycji jednego z najatrakcyjniejszych pod względem jakości życia mieszkańców regionów w Polsce i w Europie w oparciu o m.in. unikalne walory środowiska i bogate dziedzictwo kulturowe. Jest to zgodne z ideą ochrony zabytków i zachowania lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Wytyczone cele strategiczne to:

Cel strategiczny 1. Dynamiczna gospodarka

Cel strategiczny 2. Zasobni mieszkańcy

Cel strategiczny 3. Partnerski region.

Do ochrony zabytków pośrednio odnosi się cel 2. Do jego realizacji będą służyły wyznaczone cele operacyjne. Powiązany z opieką nad zabytkami i dziedzictwem kulturowo-przyrodniczym jest cel operacyjny 2.3. Przestrzeń wysokiej jakości. W jego ramach realizowane będą działania wpisujące się w ideę zrównoważonego rozwoju. Związane będą z wykorzystywaniem atutów środowiska przyrodniczego dla podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej i atrakcyjności zamieszkania a także z kształtowaniem i utrzymaniem ładu przestrzennego, co jest zgodne z ideą ochrony zabytków.

Strategia przewiduje również działania polegające na współpracy województwa podlaskiego z województwem warmińsko – mazurskim. W ramach tych działań zaproponowano m.in. wspólną promocję i budowanie produktów turystycznych (np. w oparciu o szlak Pisa – Narew, dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe z wykorzystaniem ekologicznych szlaków greenways).

5) Program powiatowy i wojewódzki

Powiatowy program opieki nad zabytkami dla powiatu wysokomazowieckiego aktualnie nie został jeszcze opracowany.

Prace nad Wojewódzkim programem opieki nad zabytkami dla województwa podlaskiego mają być wkrótce rozpoczęte.

1.5. Uwarunkowania wewnętrzne

1.5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zostało przyjęte Uchwałą Nr 55/VII/11 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 24 czerwca 2011 r.

Przyjęte Uchwałą Nr 129/XIX/20 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 30 listopada 2020 r. zmiany nie dotyczą zabytków. Studium opracowane zostało w celu określenia polityki przestrzennej gminy, w tym lokalnych zasad zagospodarowania przestrzennego.

Dokument zawiera w treści m.in. listę zabytków (obecnie częściowo nieaktualną), sposób ochrony prawnej oraz określa szczegółowo zakres i zasady ochrony poszczególnych obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru, ujętych w ewidencji oraz założeń dworsko-parkowych, cmentarzy, mogił historycznych, stanowisk archeologicznych i układów ruralistycznych.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Wysokie Mazowieckie

W dokumentach zostały określone m.in. zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, zasady ochrony krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków.

Obecnie obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w tym odnoszące się do terenów, na których zlokalizowane są zabytki:

1) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów miejscowości Brzóska Brzezińskie został przyjęty uchwałą nr 46/IX/15 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 8 lipca 2015 r.

W planie wymienione są dominanty plastyczne: kapliczki, krzyże, pomniki a także stanowiska archeologiczne i cmentarz wojenny z I wojny światowej. Określona jest również ich strefa ochrony.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków dotyczą m.in. ochrony cmentarza wojennego z okresu I wojny światowej oraz stanowisk archeologicznych. Ochronie podlegają domniemane relikty archeologiczne (obiekty, warstwy i struktury podziemne) stanowiące pozostałości terenowe i ślady osadnictwa pradziejowego i historycznego.

2) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów miejscowości Brzóska-Falki przyjęty uchwałą nr 25/IV/19 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 11 marca 2019 r.

Plan określa zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych m.in. stanowisk (zabytków) archeologicznych, znajdujących się w ewidencji zabytków (AZP) - ochronie podlegają domniemane relikty archeologiczne (obiekty, warstwy i struktury podziemne) stanowiące ślady osadnictwa pradziejowego, wczesnośredniowiecznego

i późniejszego wraz ze strefą ochrony, ochronę krajobrazu kulturowego poprzez: zachowanie historycznego układu przestrzennego wsi, w tym utrzymanie przebiegów ulic oraz układu przestrzennego zagrody, w którym budynek mieszkalny znajduje się w części frontowej, przyulicznej działki; zachowanie charakterystycznych, tradycyjnych form wiejskiej zabudowy mieszkaniowej, cechujących się: nachyleniem połaci dachowych, ukształtowaniem części wejściowej w formie ganku, stosowanie tradycyjnych materiałów wykończeniowych z zastosowaniem drewna i lokalnej ornamentyki, barwą pastelową elewacji kontrastującej z ciemnym pokryciem dachu; zachowanie istniejącej zieleni wysokiej, zadrzewień śródpolnych i przydrożnych, a także pojedynczych drzew, z ograniczeniem wycinki istniejących na działkach drzew i krzewów wyłącznie do sytuacji kolizji z nowo powstającą zabudową kubaturową.

3) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów miejscowości Dąbrowa-Dzięciel przyjęty uchwałą nr 140/XXXII/06 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 3 lipca 2006 r.

Plan nakłada wymóg, by przy każdorazowym wydawaniu pozwolenia na budowę dodatkowo sprawdzić dane dotyczące zabytków w gminnej ewidencji zabytków i postępować zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W Planie przewiduje się ochronę zabytkowego krzyża przydrożnego z 1895 r. w zakresie wymogu utrzymania obiektu i jego eksponowania.

W przypadku odkrycia podczas prac budowlanych przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, iż są one zabytkiem, inwestor i wykonawca robót jest obowiązany przerwać prace, zabezpieczyć przedmiot i zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków lub Wójta.

4) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów miejscowości Gołasze-Puszcza przyjęty uchwałą nr 243/XXVII/13 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 30 lipca 2013 r.

Dokument określa ochronę obiektów zabytkowych: stanowisk archeologicznych oraz innych obiektów (mogły z II wojny światowej i domu obecnie nie figurującego w ewidencji).

5) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów miejscowości Michałki przyjęty uchwałą nr 130/XVIII/16 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 27 lipca 2016 r.

W miejscowości Michałki nie występują budynki podlegające ochronie prawnej. Wg Planu ustala się ochronę stanowisk archeologicznych, znajdujących się w ewidencji zabytków.

Ochronie podlegają domniemane relikty archeologiczne (obiekty, warstwy i struktury podziemne) stanowiące pozostałości terenowe i ślady osadnictwa pradziejowego i historycznego. Dla działek, na których występują stanowiska archeologiczne, przy zmianie sposobu zagospodarowania terenu oraz przy prowadzeniu robót budowlanych i ziemnych na terenie, obowiązuje wymóg przeprowadzenia badań archeologicznych.

6) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów miejscowości Mystki-Rzym przyjęty uchwałą nr 143/XXXII/06 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 3 lipca 2006 r.

W dokumencie przewidziano ochronę obiektów zabytkowych znajdujących się wówczas w ewidencji: dom nr 3 oraz krzyż przydrożny z 1893 r. Aktualnie krzyż i dom nie są włączone do ewidencji gminnej. Krzyż jest obiektem kwalifikowanym do zabytków ruchomych.

7) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów miejscowości Osipy-Kolonia przyjęty uchwałą nr 174/XXVI/21 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 14 września 2021 r.

W miejscowości Osipy Kolonia nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków ani wskazane do ochrony. Zgodnie z planem ustala się zachowanie miejsc lokalizacji istniejących kapliczek i krzyży przydrożnych, kształtujących krajobraz kulturowy miejscowości.

8) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów miejscowości Osipy-Lepertowizna przyjęty uchwałą nr 26/VI/15 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 8 kwietnia 2015 r.

W zakresie ochrony krajobrazu kulturowego w planie ustalono zachowanie istniejących kapliczek przydrożnych, ochronę lokalnej tradycji zabudowy wsi na terenach zabudowy zagrodowej. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej dokument dotyczy ochrony dwóch stanowisk archeologicznych na terenie objętym planem.

9) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów miejscowości Stare Osipy przyjęty uchwałą nr 187/XXXI/10 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 22 czerwca 2010 r.

W miejscowości Stare Osipy nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków ani wskazane do ochrony.

10) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu projektowanej linii elektroenergetycznej 400 kV Narew – Ostrołęka przebiegającego przez teren gminy Wysokie Mazowieckie w obrębie miejscowości Stara Ruś i Nowa Ruś przyjęty uchwałą nr 179/XVIII/12 Rady Gminy Wysokie Mazowieckie z dnia 27 czerwca 2012r.

W ramach ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej miejscowy plan nakłada obowiązek ochrony trzech stanowisk archeologicznych.

Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Wysokie Mazowieckie na lata 2016-2023

W latach 2016-2023 zaplanowana została realizacja m.in. następujących projektów inwestycyjnych związanych z dziedzictwem:

- renowacja zabytkowego Kościoła pw. Św. Michała Archanioła z 1989 r. w Jabłonce Kościelnej,
- renowacja 25 krzyży przydrożnych wpisanych do ewidencji zabytków ruchomych,
- wnioski na granty: Publikacja dzieł lokalnych twórców: wierszy, pamiątek, wspomnień, książek historycznych, dodrukowanie Historii obszaru Gminy Wysokie Mazowieckie,
- dotacja na renowację obiektów zabytkowych (będących również wpisanych do gminnej ewidencji zabytków).

Spośród zagrożeń, tj. uwarunkowań zewnętrznych mających negatywny wpływ na dalszy rozwój Gminy Wysokie Mazowieckie upatruje się m.in. zanik aktywności kulturalnej związanej z folklorem i tradycjami gminy oraz degradację dziedzictwa kulturowego gminy.

Gmina stara się pozyskiwać środki zewnętrzne na poprawę stanu zabytków zlokalizowanych na jej terenie. Intensywnie prowadzi również działania na rzecz promocji i zachowania lokalnego dziedzictwa historycznego i kulturowego Gminy Wysokie Mazowieckie. Z budżetu

gminnego zostało wsparte wydanie publikacji historycznych o miejscowościach Jabłonka Kościelna i jej okolicy oraz o wsi Osipy - Kolonia.

2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

2.1. Zarys historii obszaru gminy

Obszar dzisiejszej Gminy Wysokie Mazowieckie od ok. XI w. znajdował się w kasztelanii święckiej. Jej stolicą był gród zlokalizowany obok obecnej wsi Święck-Strumiany przy granicy między gminami Czyżew i Wysokie Mazowieckie. Pierwsza, datowana na 1203 r. wzmianka o wsi Wysokie występuje w tzw. *Dokumentach Konrada*, zaś w XV w. miejscowość określana jest jako osada królewska. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* zawiera wzmiankę m.in. o miejscowości: Mazury - wieś i folwark w gminie Sokoły, w parafii Jabłoń Kościelna; Trzeciny - wieś i folwark z wiatrakami położone nad rzeką Brok, wg *Słownika* oraz *Ziemi bielskiej* Z. Glogera w dokumentach sądowych z 1471 r. wymienione są wsie Ruś Stara, Ruś Nowa i Sokoły-Jaźwiny. Ziemie obecnie znajdujące się m.in. w granicach Gminy Wysokie Mazowieckie zostały zasiedlone przez drobną szlachtę z Mazowsza.

Wysokie zyskało prawa miejskie w połowie XV w. z nadania Kazimierza Jagiellończyka, potwierdzone i rozszerzone na początku XVI w. Dzięki nim mieszkańcy mieli możliwość np. stanowienia sądownictwa miejskiego, korzystania ze stawów królewskich, a także warzenia piwa. Potop szwedzki przyczynił się do upadku Wysokiego oraz zrujnowania dorobku mieszkańców okolicznych osad i wsi a niesprzyjające okoliczności toczących się wojen, powstań i zaborów spowalniały rozwój i potęgowały niedostatek mieszkańców tych ziem. Za patriotyczne zrywy i działalność mieszkańcy podlegali licznym represjom, m.in. miasto Wysokie zostało zdegradowane do osady wiejskiej za udział mieszkańców w powstaniu styczniowym, aż do okresu I Wojny Światowej. Prawa miejskie straciła też na przełomie XVIII i XIX w. Jabłonka Kościelna.

W czasie wojny polsko-bolszewickiej w sierpniu 1920 r. pod Jabłonką Kościelną rozegrały się dramatyczne walki okupione bardzo dużymi stratami Wojska Polskiego. Zdziękowany, w wyniku bitwy, 34 Pułk Piechoty stawiał czoła wojskom bolszewickim zmierzającym ku stolicy. Wydarzenia te zostały upamiętnione w 2021 r. przez ufundowanie Pomnika Bitwy Warszawskiej w Jabłonce Kościelnej.

II Wojna Światowa był to okres terroru i wywózek zwłaszcza właścicieli okolicznych majątków ziemskich. Ziemie przechodziły okupację niemiecką i sowiecką. Wojna również przyniosła wiele zniszczeń. Uległ spaleni m.in. zabytkowy kościół św. Michała Archanioła w Jabłonce Kościelnej, który odbudowywano w 1949 r. a odbudowę wieży ukończono dopiero w 2020 r. Ucierpiały także inne zabytki np. dwór w Tyborach-Kamiance.

2.2. Zasoby dziedzictwa kulturowego gminy

2.2.1. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy jest to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka. Może być harmonijna, czyli utworzona zgodnie z zamysłem, uporządkowana

zgodnie z określonymi zasadami, w sposób niosący korzystne zmiany lub przeciwnie - krajobraz dysharmonijny wytworzony w sposób chaotyczny, destruktywny bez poszanowania miejsca. Z reguły krajobraz kulturowy zawiera wytwory cywilizacji przeplatające się z elementami przyrodniczymi.

Krajobraz gminy Wysokie Mazowieckie jest typowo rolniczy i charakteryzuje się niewielkim zróżnicowaniem pod względem zagospodarowania przestrzennego. Dominują rozległe tereny otwarte oraz niewielkie, ale zwarte obszary leśne, zachowane układy pól i siedlisk, poprzecinane licznymi ale niewielkimi rzekami i ciekami wodnymi, różnorodna sieć drogowa oraz nieznaczny udział form naturalnych. Zagrożeniem tego krajobrazu jest postępująca mechanizacja rolnictwa, odchodzenie od zróżnicowanej uprawy na rzecz specjalizacji, specjalizacja w hodowli zwierząt, np. wyłącznie krów, świń, drobiu.

Antropopresja powoduje w wielu lokalizacjach, zwłaszcza blisko miast, wypieranie ze wsi tradycyjnego budownictwa zagrodowego na rzecz podmiejskich willi. Tradycyjne wiejskie budownictwo drewniane jeszcze do niedawna zastępowane było obco wyglądającymi betonowymi kubikami. W wielu wsiach pozostałości drewnianych zabudowań okres świetności mają dawno za sobą. Nigdzie nie zachowały się typowe chałupy kryte strzechą.

Specyficzny krajobraz kulturowy ukształtował się m.in. dzięki wielokulturowości pod względem etnicznym i religijnym. Składają się na niego różnorakie zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły dworsko-ogrodowe, zabytki techniki, zabytki archeologiczne, cmentarze różnych wyznań oraz miejsca kultu religijnego. Teren Gminy Wysokie Mazowieckie zasiedlali katolicy, ale również mieszkańcy wyznania mojżeszowego. Świadectwem tego są nie zachowane do współczesnych czasów obiekty: synagoga i dwa cmentarze w Jabłonce Kościelnej.

Teren gminy obfituje w kapliczki i krzyże przydrożne. Większość z nich została zewidencjonowana przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków. Znajdują się one w większości miejscowości m.in. w następujących lokalizacjach: Osipy-Wydzioły Drugie, Stara Ruś, Tybory-Żochy, Tybory-Kamianka, Brzóska Stare, Brzóska-Falki, Wiśniówek, Dąbrowa-Dzięciel, Bryki, Świętek Wielki, Trzeciny, Miodusy-Stasiowięta, Mścichy, Tybory-Trzcianka, Bujny-Biszewo, Mazury, Sokoły-Jaźwiny, Tybory-Wólka, Jabłoń-Rykacze, Osipy-Lepertowizna, Rębiszewo-Studzianki, Buczyno-Mikosy, Michałki, Kalinowo-Czosnowo, Gołasze-Puszcza, Mystki-Rzym. Kapliczki i krzyże mają charakter maryjny, wotywny a także błagalny, np. w związku z epidemią lub prywatnymi intencjami fundatora. Niektóre z kapliczek to kapliczki dworskie, np. w Trzecinach przy drodze z dworu do kościoła w Dąbrowie Wielkiej.

Cechą charakterystyczną dla terenu gminy są również cmentarze wojenne, głównie z okresu I Wojny Światowej. Znajdują się w miejscowościach: Brzóska Brzezińskie, Brzóska Stare, Stara Ruś, Brzóska-Tatary, Buczyno-Mikosy, Bujny-Biszewo, Mazury. Z czasów II Wojny Światowej miejscem upamiętnianym przez społeczność lokalną jest mogiła żołnierza kampanii wrześniowej w miejscowości Gołasze-Puszcza.

Niektóre cmentarze są zatarte i zapomniane, trudnodostępne, dlatego warto je zinwentaryzować i otoczyć troską, gdyż stanowią charakterystyczne akcenty w krajobrazie a przede wszystkim świadectwo dramatycznych wydarzeń tworzących nasze dziedzictwo.

Obszar ziemi wysokomazowieckiej był niejednorodny również z punktu widzenia struktury społecznej składającej się ze szlachetnie urodzonych, z chłopów, z mieszczan, kupców, rzemieślników. Jednak wyraźnie dominowały tu wsie szlacheckie oraz majątki ziemskie i folwarki. Zamieszkiwała tu zarówno zamożna szlachta, jak też częstkowa i czynszowa. Po szlachcie pozostały w gminie do dziś układy i nazwy wsi - od szlacheckich okolic i przydomków, pozostałości założeń dworskich i wsi, które stanowią o dziedzictwie kulturowym tego obszaru.

Dwory, zabudowania dworskie i folwarczne oraz pozostałości parków dworskich stanowią istotny element tożsamości lokalnej. W gminie Wysokie Mazowieckie zachowały się trzy dwory, nieliczne zabudowania takie jak spichrze oraz założenia parkowe i parkowo-ogrodowe.

Dobrze zachowany i czytelny pozostaje historyczny układ przestrzenny dawnego miasteczka, a obecnie wsi Jabłonka Kościelna. Dominantę układu przestrzennego miejscowości stanowi kościół zlokalizowany przy rynku.

Z zabytków techniki przetrwał młyn motorowo-elektryczny w Miodusach Wielkich. Istniało również w wielu wsiach dużo wiatraków drewnianych, które nie zachowały się do czasów współczesnych.

2.2.2. Zabytki nieruchome

Zgodnie z definicjami zabytków (Rozdział 1.2) zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przeanalizowano zasób gminnych zabytków nieruchomych, w tym archeologicznych. Narodowy Instytut Dziedzictwa zaleca przy tym zaliczanie w poczet zabytków nieruchomych wymienione w ustawie (art. 6 ust. 1 pkt. 1) obiekty będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

a) Układy urbanistyczne

Na terenie gminy nie ma historycznych układów przestrzennych wpisanych do rejestru zabytków bądź do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

b) Architektura i budownictwo

Obiekty sakralne

Przykładem architektury sakralnej jest zespół kościoła pw. św. Michała Archanioła w Jabłonce Kościelnej, w skład którego wchodzi: kościół parafialny, dom parafialny, spichlerz, cmentarz przykościelny z kaplicą ks. Kachnowskiego, ogrodzenie z bramą. Parafia św. Michała Archanioła została erygowana już w 1493 r. Obecny murowany kościół w stylu neoromańskim powstał staraniem ks. proboszcza Franciszka Kachnowskiego w latach 1898-1905 na miejscu wcześniejszych drewnianych świątyń, które uległy zniszczeniu. Działania wojenne II wojny światowej również przyczyniły się do zniszczeń kościoła, odbudowywano go zaraz po wojnie, jednak wieża odzyskała swój pierwotny kształt dopiero w czasach współczesnych. Kościół otoczony jest zabytkowym murem kamienno-ceglanym, w obrębie cmentarza przykościelnego znajduje się kaplica grobowa m.in. ks. Kachnowskiego.

Zarówno dom parafialny jak i spichlerz są murowane, częściowo tynkowane, powstały prawdopodobnie na początku XX w. Naroża, pilastry, obramienia okien i gzymsy schodkowe są z widocznej czerwonej cegły. Oba budynki wymagają remontu.

Założenia i parki podworskie

W Gminie Wysokie Mazowieckie zlokalizowane są dość dobrze zachowane założenia dworskie. Przykładem są zespoły dworskie w Tyborach-Kamiance, Mazurach oraz Starej Rusi. Zespoły te wpisane są do rejestru zabytków nieruchomych województwa podlaskiego, natomiast w ewidencji wojewódzkiej figurują ponadto park podworski w Starej Rusi i założenie parkowo-ogrodowe w Trzecinach.

Zespół dworski w Tyborach-Kamiance z XIX w. obejmuje dwór z ok. 1857 r., odbudowany w 1965 r. po pożarze w czasie II wojny światowej oraz park dworski ze stawami. Park pierwotnie barokowy, został w latach 60-tych przekształcony i drzewostan jest obecnie w stanie szczątkowym, a cechy stylowe parku są zatarte. W majątku tym urodził się i mieszkał Zygmunt Gloger.

Założenie dworsko-ogrodowe w Mazurach powstało w połowie XIX w. i obejmowało dwór, kompozycję przestrzenną parku z drogami, siecią rowów odwadniających, przepusty, trzy stawy i drzewostan. Dwór powstał w 1860 r. i został nadbudowany w 1910 r. Założony jest na planie prostokąta, piętrowy z dachem czterospadowym, tynkowany.

Zespół dworski w Starej Rusi to resztówka podworska, składa się z dworu powstałego w 1932 r., drewnianego w konstrukcji zrębowej i sumikowo-łątkowej, na fundamencie kamiennym. Dach jest dwuspadowy, elewacja szalowana. Na zachód od dworku znajduje się spichlerz z początku XX w., murowany z kamienia i cegły.

Założenie parkowo-ogrodowe w Trzecinach to resztki zespołu dworskiego spalonego przez Ukraińców w 1944 r. Istniały tu pierwotny dwór drewniany, późniejszy dwór murowany, budynek rządcy, czworaki oraz zabudowania gospodarcze. Po dawnej szkole pozostała część kamiennie-ceglanego podpiwniczenia z oknem i oryginalnymi drzwiami, obecnie wykorzystywana jako ziemianka. Zachowana jest barokowa kapliczka dworska przy drodze z dworu do Dąbrowy Wielkiej. Drzewostan alei dojazdowej jest w szczątkowym stanie. Częściowo zachowane są stawy z założenia ogrodowego, które umiejscowione były symetrycznie po obu stronach drogi dojazdowej.

Zabytki techniki

Na terenie gminy spośród zabytków techniki można znaleźć zespół młyna motorowo-elektrycznego w Miodusach Wielkich, który znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomych. Zespół obejmował budynek młyna drewniano-murowanego, domu młynarza, starego młyna (pierwotnie spichrza), ruiny domu młynarza oraz zabudowań gospodarczych. Zabytkowy młyn powstał w 1948 r. jest częściowo murowany, częściowo drewniany z przybudówką, w której mieściła się siłownia. Obecnie większość zabudowań nie przetrwała, młyn również jest w złym stanie.

c) Cmentarze

Na terenie gminy Wysokie Mazowieckie znajdują się cmentarze wojenne z I wojny światowej, z II wojny światowej, rzymskokatolicki parafialny i żydowski.

Cmentarze wojenne z okresu I wojny zlokalizowane w gminie to:

- cmentarz wojenny z I wojny światowej w Brzósłkach Starych,
- cmentarz wojenny z I wojny światowej w Brzósłkach Brzezińskich,
- cmentarz wojenny z I wojny światowej w Brzósłkach-Tatarach,
- cmentarz wojenny z I wojny światowej w Bujnach-Biszewie,
- cmentarz wojenny z I wojny światowej w Buczynie-Mikosach,
- cmentarz wojenny z I wojny światowej w Starej Rusi,
- cmentarz wojenny z I wojny światowej w Mazurach.

Cmentarz parafialny rzymskokatolicki znajduje się w Jabłonce Kościelnej w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła. Cmentarz wpisany jest do rejestru zabytków. Na terenie nekropolii znajduje się wiele wartościowych nagrobków z początku XIX w., np. rodziny Cholewickich, a także kaplica grobowa właścicieli majątku Tybory-Kamianka.

Dwa **cmentarze żydowskie** w Jabłonce Kościelnej wpisane są do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Obie nekropolie nie przetrwały do dzisiejszych czasów, mimo to świadomość ich istnienia jest świadectwem wkładu żydowskiej kultury w historię Jabłonki Kościelnej. Na najstarszym kirkucie z połowy XVIII w. grzebani byli Żydzi nie tylko miejscowi, ale też zamieszkujący Zambrów i Wysokie Mazowieckie.

d) Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe zostało zdefiniowane i objęte ochroną dnia 17 października 2003 r. w Paryżu przez UNESCO w Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dziedzictwo to w rozumieniu Konwencji przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Mieszkańcy gminy byli uczestnikami lub świadkami licznych walk, zarówno powstań jak i przejść frontów w czasie wojen, zginęło tu wielu żołnierzy, powstańców i cywilów poległych lub zamordowanych w wyniku działań wojennych. Na ziemiach w granicach gminy ale również całego powiatu rozgrywało się wiele bitew i potyczek związanych z powstaniami oraz z okresem I i II wojny światowej, wojny polsko-bolszewickiej, m.in. bitwa pod Jabłonką Kościelną w 1920 r.

Świadectwem tych doświadczeń pozostają liczne oznakowane i upamiętnione cmentarze wojenne z I wojny światowej w miejscowościach lub okolicach: Brzóska Stare, Brzóska Brzezińskie, Brzóska-Tatary, Bujny-Biszewo, Buczyno-Mikosy, Stara Ruś, Mazury oraz mogiła wojenna z II wojny światowej w Gołaszach-Puszczy.

Charakterystyczne dla całego regionu w tym gminy Wysokie Mazowieckie jest nazewnictwo tutejszych wsi: dwuczłonowe, pochodzące od nazw zaścianków szlacheckich, tożsamy z przydomkami szlachty szaraczkowej, zagrodowej lub inaczej zaściankowej. Są to np. grupy wsi o wspólnym członie nazwy¹. Przykładem są do dziś funkcjonujące dwuczłonowe nazwy blisko położonych wsi o wspólnym pochodzeniu: Tybory-Kamianka, Tybory-Jeziernia, Tybory-Misztale, Tybory-Olszewo, Tybory-Trzcianka, Tybory-Wólka, Tybory-Żochy i w sąsiedniej gminie Tybory Uszyńskie; Brzóska Brzezińskie, Brzóska Stare, Brzóska-Falki, Brzóska-Gromki, Brzóska-Markowizna, Brzóska-Tatary; Miodusy Wielkie, Miodusy-Litwa, Miodusy-Perki,

¹ „Wykaz urzędowych nazw miejscowości i ich części 2019”,
http://ksng.gugik.gov.pl/urzedowe_nazwy_miejscowosci.php

Miodusy-Stasiowięta, Miodusy-Stok; Nowe Osipy, Stare Osipy, Osipy-Kolonia, Osipy-Lepertowizna, Osipy-Wandzin, Osipy-Wydzioły Pierwsze, Osipy-Wydzioły Drugie, Osipy-Zakrzewizna.

Kultywowanie tradycji, zachowane zwyczaje, religijność, dawne tańce ludowe i pieśni to również przejaw dziedzictwa niematerialnego. Stąd wynika też dbałość o przydrożne kapliczki i krzyże, z którymi emocjonalnie związana jest miejscowa ludność. Pod nimi modlili się przodkowie współczesnych mieszkańców i do dziś odprawiane są przy nich np. nabożeństwa majowe, różaniec. Z przydrożnymi figurami związane są również dawne zwyczaje, obrzędy i wierzenia.

Ochrona przed zapomnieniem i utratą dziedzictwa niematerialnego jest ważna dla mieszkańców gminy, czego przejawem jest m.in. działalność wiejskich ośrodków kultury. Są to: Wiejski Dom Kultury w Mazurach, świetlice wiejskie w miejscowościach: Bryki, Gołasze-Puszcza, Jabłonka Kościelna, Kalinowo-Czosnowo, Miodusy Wielkie, Mystki-Rzym, Osipy-Kolonia, Stara Ruś, Wólka Duża i Mała. Obiekty te są udostępniane m.in. członkom Kół Gospodyń Wiejskich, których jest na terenie gminy 9 (wg Raportu o stanie gminy za 2020 r.). Są to następujące koła: KGW Podlaskie Gołaszanki, KGW Miodusianki, KGW Święckowiacy, KGW Nowiniacy, KGW Brzezińscy, KGW Jabłoneczka, KGW Świerczewianki, KGW Dziecielanki, KGW Rusianki. Zrzeszone w nich osoby dbają o zachowanie lokalnej tradycji, ciągłości kulturowej i zwyczajów, poprzez reprezentowanie swoich wsi i gminy na festynach, dożynkach, konkursach oraz innych wydarzeniach. Mieszkańcy gminy mają możliwość poznawać zwyczaje oraz brać czynny udział w kultywowaniu tradycji, np. śpiewie tradycyjnych ludowych pieśni w tym kolędowania, tańca, wystawianiu sztuk teatralnych m.in. o tematyce lokalnych legend, patriotycznej, religijnych tradycjach.

2.2.3. Stanowiska archeologiczne

Stanowiska archeologiczne znajdujące się na terenie gminy nie są objęte wpisem do rejestru C zabytków archeologicznych. Wg przeprowadzonych dotychczas badań nie wnoszą szczególnych wartości, natomiast występują na terenie gminy dość licznie.

Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Wysokie Mazowieckie wg danych z lipca 2021 r. z WUOZ, Delegatura w Łomży, zamieszczony jest w **załączniku nr 2** na końcu dokumentu.

2.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Najcenniejsze zabytki chronione są poprzez wpis na listę światowego dziedzictwa UNESCO, wpis do rejestru zabytków: księgi A, prowadzonej dla zabytków nieruchomych, księgi B - dla zabytków ruchomych i księgi C - dla zabytków archeologicznych, zabytki mogą być chronione przez utworzenie parku kulturowego lub zapis w Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (MPZP).

Wpis do księgi A rejestru zabytków

Poniżej znajduje się wykaz zabytków zgodnie z Rejestrem zabytków nieruchomych, księgą A po aktualizacji z 11.06.2021 r.

Tabela 1. Wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych woj. podlaskiego

Lp.	Miejscowość	Przedmiot ochrony	Nr rejestru	Nr decyzji o wpisie do rejestru, data
1	Brzóska Stare	cmentarz wojenny z I wojny światowej	522	R.5140.1.3.2013.KN 19.06.2013
2	Brzózki-Tatary	cmentarz wojenny z I wojny światowej	248	KL-WKZ-5340/9/87 z 25.02.1987
3	Buczyno-Mikosy	cmentarz wojenny z I wojny światowej	267	KL.WKZ-5340-28/87 z 09.03.1987
4	Bujny-Biszewo	cmentarz wojenny z I wojny światowej	A-439	KL.WKZ-5340-25/91 z 31.12.1991
5	Jabłonka Kościelna zespół kościoła par. pw. św. Michała Archanioła	kościół	A-391	KL-WKZ-5340-11/89 z 10.08.1989
6		kaplica grobowa ks. Kachnowskiego	jw.	jw.
7		ogrodzenie z bramą	jw.	jw.
8		dom parafialny	jw.	jw.
9		spichlerz	jw.	jw.
10	Jabłonka Kościelna	cmentarz rzymskokat., pocz. XIX	364	KL.WKZ-5340-11/88 z 18.04.1988
11	Mazury	cmentarz wojenny z I wojny światowej	275	KL.WKZ-5340-36/87 z 11.03.1987
12	Mazury zespół dworski	dwór	225	KL.WKZ-5340/3/86 z 12.03.1986
13		park (założenie dworsko-ogrodowe)	197	KL-WKZ-5340/3/84 z 27.01.1984
14	Stara Ruś	cmentarz wojenny z I wojny światowej	244	KL-WKZ-5340/5/87 z 20.02.1987
15	Stara Ruś zespół dworski	dwór, drewn.	A-406	KL.WKZ-5340-10/90 z 30.05.1990
16		spichlerz	jw.	jw.
17	Tybory-Kamianka zespół dworski	dwór	35	kult.V-2b-35-53 z 16.02.1953
18		park	jw.	jw.

źródło: <https://wuo.bialystok.bip.gov.pl/rejestry-ewidencje-archiwa/rejestr-a-wykaz-zabytkow-nieruchomych-wojewodztwa-podlaskiego.html>

Wpis do księgi B rejestru zabytków

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu Gminy Wysokie Mazowieckie wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one głównie wyposażenie i wystrój sakralny. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Szczegółowe informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Białymstoku.

Wpis do księgi C rejestru zabytków

Na terenie gminy nie ma zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru.

Wpis w Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego:

Zapisy w obowiązujących Miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego odnoszące się do obiektów zabytkowych omówione zostały w rozdziale 1.5.1.

2.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków znajduje się w **załączniku nr 1**. W skład gminnej ewidencji zabytków wchodzi wszystkie zabytki ujęte w rejestrze zabytków nieruchomych, w wojewódzkiej ewidencji zabytków a także wszystkie stanowiska archeologiczne z terenu gminy Wysokie Mazowieckie. Wszystkie zabytki posiadają karty adresowe, które będą na bieżąco aktualizowane i uzupełniane w miarę potrzeb.

2.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Najcenniejsze zabytki nieruchome na terenie Gminy Wysokie Mazowieckie to zespół kościoła pw. św. Michała Archanioła: kościół wraz z kaplicą, ogrodzeniem i bramą, dom parafialny, spichlerz. Wyróżnia gminę również kilka zachowanych założeń dworskich z dziewiętnastego wieku: w Tyborach-Kamiance, Mazurach i Starej Rusi, a także starsze, ale mocno przekształcone założenie dworsko-ogrodowo-parkowe w Trzecinach.

3. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy (SWOT)

Podsumowania oceny stanu dziedzictwa kulturowego w gminie dokonano metodą analizy SWOT. Jest to narzędzie analizy strategicznej, które wykorzystano do identyfikacji kluczowych czynników związanych ze stanem dziedzictwa kulturowego w gminie.

Istotą analizy jest identyfikacja czynników, które mogą wpływać na stan dziedzictwa kulturowego gminy oraz posegregowanie ich na cztery grupy:

- mocne strony - S (Strengths) - mocna strona to czynnik wewnętrzny (czyli to co stanowi atut, przewagę, zaletę lokalnego dziedzictwa kulturowego i gminy),
- słabe strony - W (Weaknesses) - słaba strona to czynnik wewnętrzny (czyli to co stanowi słabość, barierę, wadę lokalnego dziedzictwa kulturowego i gminy),
- szanse - O (Opportunities) - szansa to czynnik zewnętrzny (cecha otoczenia), czyli to co stwarza dla dziedzictwa kulturowego w gminie szansę korzystnej zmiany,
- zagrożenia - T (Threats) - zagrożenie to czynnik zewnętrzny (cecha otoczenia), czyli to co stwarza dla dziedzictwa kulturowego w gminie niebezpieczeństwo zmiany niekorzystnej.

Szanse i zagrożenia, czyli czynniki zewnętrzne, są traktowane jako te, na które gmina ma znacznie ograniczony wpływ lub w ogóle nie ma wpływu. Mocne i słabe strony - czynniki wewnętrzne, są traktowane jako te, na które gmina ma znaczny wpływ lub wyłączny wpływ.

SZANSE	ZAGROŻENIA
<p>Wykorzystanie środków krajowych i unijnych na promocję, edukację i ochronę dziedzictwa kulturowego.</p> <p>Wzrost zainteresowania mieszkańców gminy i ogólnie kraju regionalnym i lokalnym dziedzictwem kulturowym.</p> <p>Władze wyższego szczebla przywiązują coraz większe znaczenie do zachowania dziedzictwa kulturowego.</p> <p>Ogólnoświatowy trend łączenia przyrody, kultury i ekologii z rekreacją i turystyką.</p>	<p>Fizyczna degradacja zabytków nieruchomych.</p> <p>Zagrożenie utraty dziedzictwa niematerialnego: tradycji ludowych, pieśni, tańców, legend.</p>
SILNE	SŁABE
<p>Duże zasoby stanowisk archeologicznych.</p> <p>Duże zasoby cennych obiektów sakralnych i sepulkralnych: kościoły, cmentarze, krzyże, kapliczki, inne.</p> <p>Zachowane zespoły dworsko-parkowe.</p> <p>Przywiązanie mieszkańców do tradycji, silna identyfikacja z dziedzictwem lokalnym i regionalnym.</p> <p>Wysoki poziom wykorzystania tradycji rolniczych w rozwoju gminy.</p> <p>Wyremontowane (lub w trakcie remontu) dwory (w Mazurach i Tyborach-Kamiance) oraz krzyże i kapliczki.</p> <p>Przywiązanie do tradycji religijno-patriotycznych i korzeni szlacheckich.</p>	<p>Niewystarczające działania zintegrowane łączące ochronę dziedzictwa kulturowego z ochroną przyrody i z dziedzictwem niematerialnym.</p> <p>Niski poziom wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rekreacji i turystyce.</p> <p>Ograniczona ilość środków gminnych przeznaczana na zabytki.</p> <p>Niski poziom digitalizacji i informacji o dziedzictwie kulturowym w gminie.</p> <p>Niewystarczająca ilość badań i analiz dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy.</p> <p>Potrzeba oczyszczania z chwastów i samosiejek oraz odświeżenia części cmentarzy wojennych.</p>

4. Założenia programowe

4.1. Priorytety i kierunki działań

Określono dwa Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami. W ramach priorytetów określono kierunki działań i wyznaczono dla nich zadania wskazując perspektywę realizacji (2 i 4-letnią).

W ramach priorytetów i kierunków działań uwzględniono cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Priorytety i kierunki działań oraz zadania wynikają z diagnozy stanu dziedzictwa kulturowego, oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Priorytet 1. Ochrona dziedzictwa materialnego

Kierunek 1.1. Zahamowanie degradacji tkanki zabytkowej

Kierunek 1.2. Rozpoznanie zasobów i ochrona prawna

Priorytet 2. Promocja i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do rozwoju gminy

Kierunek 2.1. Promocja i edukacja

Kierunek 2.2. Wykorzystanie dziedzictwa do rozwoju rekreacji i turystyki

4.2. Zadania programu opieki

W celu realizacji poszczególnych Priorytetów gmina planuje zrealizować poniższe zadania. Mają one przyczynić się do osiągnięcia dobrego stanu obiektów zabytkowych, wzmocnienia tożsamości kulturowej w lokalnej społeczności i zintegrowania tych elementów z pozytywnym wpływem na rozwój gminy.

Tabela 2. Wykaz zadań

Lp.	Priorytet/ kierunek/ opis zadań	Podmiot realizujący	Okres realizacji	
			2021-2022	2023-2024
Priorytet 1. Ochrona dziedzictwa materialnego				
Kierunek 1.1. Zahamowanie degradacji tkanki zabytkowej				
1	Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich obiektów zabytkowych rejestrowych i nie wpisanych do rejestru oraz zabytków ruchomych (kapliczki i krzyże przydrożne) w celu poprawy ich stanu.	Gmina Wysokie Mazowieckie, właściciele	x	x
2	Przywracanie godnego stanu cmentarzy, mogił i miejsc pamięci, upamiętnianie ważnych wydarzeń historycznych i osób zasłużonych dla gminy (np. identyfikacja, ogrodzenie i oznakowanie lub odrestaurowanie cmentarzy i mogił wojennych, pomniki, tablice upamiętniające wydarzenia i postaci).	Gmina Wysokie Mazowieckie, mieszkańcy, szkoła podstawowa	x	x
Kierunek 1.2. Rozpoznanie zasobów i ochrona prawna				
1	Inwentaryzacja i analiza zasobów dziedzictwa niematerialnego (mity, legendy, wspomnienia) w celu ocalenia od zapomnienia i utraty.	Gmina Wysokie Mazowieckie, mieszkańcy, szkoła podstawowa, biblioteka		x
2	Aktualizacja Gminnej ewidencji zabytków, rozszerzanie zasobu w porozumieniu z Wojewódzkim konserwatorem zabytków, w tym inicjowanie włączenia zabytków do wojewódzkiej ewidencji lub rejestru zabytków.	Gmina Wysokie Mazowieckie, właściciele	x	x
3	Aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Gmina Wysokie Mazowieckie	x	x
Priorytet 2. Promocja i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do rozwoju gminy				
Kierunek 2.1. Promocja i edukacja				
1	Udostępnienie informacji o lokalnych zabytkach na stronie internetowej gminy. Projekt obejmuje publikację kart adresowych tworzących gminną ewidencję zabytków oraz utworzenie bazy zdjęć (aktualnych i archiwalnych) zabytków Gminy Wysokie Mazowieckie z opisami, włączenie do tworzenia bazy zdjęć internautów.	Gmina Wysokie Mazowieckie, mieszkańcy	x	x
2	Organizowanie konkursów (np. fotograficznych, plastycznych, innych), wystaw (zdjęć, malarstwa popularyzującego zabytki) i wszelkich działań edukacyjnych o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym.	Gmina Wysokie Mazowieckie, biblioteka, szkoła podstawowa	x	x
3	Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe gminy (np. książki, przewodniki, foldery, inne).	Gmina Wysokie Mazowieckie,	x	x

Lp.	Priorytet/ kierunek/ opis zadań	Podmiot realizujący	Okres realizacji	
			2021-2022	2023-2024
		organizacje pozarządowe, Parafia pw. św. Michała Archanioła w Jabłonce Kościelnej		
4	Organizowanie i wspieranie zajęć z dziećmi i młodzieżą w przedszkolach i szkołach, w formie spotkań z seniorami, weteranami, autorami publikacji wspomnieniowych i historycznych w celu popularyzacji tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego.	Gmina Wysokie Mazowieckie, biblioteka, szkoła podstawowa	x	x
5	„Instytut Glogera”. Kultywowanie pamięci, popularyzacji i kontynuowania dzieła Zygmunta Glogera. Nawiązanie współpracy z organizacjami pozarządowymi, grupami pasjonatów dziedzictwa kulturowego pod hasłem idei: „Instytut Glogera”.	Gmina Wysokie Mazowieckie, Biblioteka mieszkańcy, sympatycy, parafia		x
Kierunek 2.2. Wykorzystanie dziedzictwa do rozwoju rekreacji i turystyki				
1	Promocja produktów lokalnych i regionalnych opartych na dziedzictwie kulturowym gminy i powiatu (organizacja jarmarków, sprzedaży produktów regionalnych, przetworów).	Gmina Wysokie Mazowieckie	x	x
2	Przygotowanie tablic informacyjnych przy zabytkach ukazujących dane historyczne o obiekcie, fotografie archiwalne i kopie innych zdobytych materiałów. Oznakowanie cmentarzy wojennych. Tablice skierowane do mieszkańców jak i turystów zainteresowanych lokalnymi atrakcjami.	Gmina Wysokie Mazowieckie		x
3	Organizacja cyklicznych imprez o charakterze sportowo-turystycznym promujących miejsca o dużym znaczeniu historycznym lub religijno-patriotycznym.	Gmina Wysokie Mazowieckie, organizacje pozarządowe	x	x

5. Zarządzanie realizacją programu

5.1. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Powyższe zadania zaproponowane w Gminnym programie opieki nad zabytkami Gminy Wysokie Mazowieckie będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, decyzji Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- instrumentów finansowych obejmujących między innymi finansowanie i dotacje prac konserwatorskich, restauratorskich, remontowych i archeologicznych, korzystanie z funduszy europejskich;
- instrumentów koordynacji obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa podlaskiego;
- instrumentów społecznych obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- instrumentów kontrolnych obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

5.2. System wdrażania

System wdrażania Gminnego programu opieki nad zabytkami jest istotnym elementem osiągnięcia celów dokumentu.

Dla powodzenia wdrożenia programu należy przyjąć tzw. zasadę partnerstwa, czyli współpracę poszczególnych uczestników w procesie ochrony zabytków (Urzędu Gminy, jednostek organizacyjnych gminy, organizacji społecznych, przedstawicieli mieszkańców, przedsiębiorców, właścicieli zabytków) oraz zasadę partycypacji społecznej, czyli prowadzenie dialogu społecznego pomiędzy różnymi podmiotami na terenie gminy, w zakresie wdrażania programu.

Operatorem Programu, głównym inicjatorem całego procesu i koordynatorem działań jest Gmina Wysokie Mazowieckie. Podmiotem odpowiedzialnym za proces realizacji zapisów dokumentu jest Urząd Gminy w Wysokiem Mazowieckiem. Nadzór z ramienia samorządu będzie prowadził Wójt.

Wójt Gminy Wysokie Mazowieckie

Wójt ma za zadanie bieżący nadzór nad realizacją Programu oraz inicjowanie ewentualnych korekt Programu. Ponadto istotnym zadaniem Wójta będzie zapewnienie środków na realizację poszczególnych zadań (środki finansowe wewnętrzne, zewnętrzne). W razie konieczności Wójt będzie podejmował decyzje o inicjowaniu naniesienia zmian/aktualizacji Programu.

Rada Gminy

Organem przyjmującym Program w formie uchwały, nadzorującym jego realizację oraz osiągane efekty jest Rada Gminy. Realizacja założeń programu leży w gestii władz samorządowych.

Urząd Gminy

Urząd Gminy koordynuje przygotowanie i opiniowanie projektów uchwał Rady Gminy i zarządzeń. Realizacja projektów zostanie powierzona odpowiednim komórkom w Urzędzie Gminy. Działanie będzie wspomagane przez jednostki organizacyjne (Szkoła Podstawowa, Biblioteka) i pomocnicze (sołectwa) według ich kompetencji.

Urząd Gminy dysponuje kompetentnym personelem do wykonania swoich zadań oraz jest w stanie dotrzeć do partnerów procesu ochrony zabytków. Wszystkie koszty zarządzania, które pojawią się w trakcie wdrażania Programu pokryte zostaną z budżetu Gminy Wysokie Mazowieckie.

System wprowadzania modyfikacji

Jeśli po I etapie sprawozdawczym zostaną ujawnione potrzeby modyfikacji Programu, będą one na wniosek Wójta, interesariuszy, radnych, wprowadzane pod obrady Rady Gminy. W przypadku akceptacji przez Radę Gminy, Program zostanie zaktualizowany.

6. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji Programu, która ma na celu:

- ocenę stopnia realizacji zadań założonych w Programie,
- weryfikację zgodności osiągniętych wskaźników z założeniami,
- korygowanie działań, w sytuacji gdy nie przynoszą one zamierzonych efektów lub w sytuacji wystąpienia zmian uniemożliwiających lub utrudniających ich realizację.

Podstawowa sprawozdawczość z realizacji Programu będzie odbywała się na poziomie operacyjnym, poprzez opis stanu realizacji zaplanowanych zadań dla każdego z kierunków działań, z podaniem informacji: co wykonano, jakie są/były problemy realizacyjne, jakie osiągnięto wskaźniki, uzasadnienie w przypadku nieosiągnięcia zaplanowanych wskaźników.

Poniżej w tabeli zaprezentowano planowane wskaźniki realizacyjne na dwa okresy: 2021-2022 i 2023-2024. Wskaźniki zostały przyporządkowane do poszczególnych zadań.

Tabela 3. Wskaźniki realizacyjne w okresie 2021-2024

Lp.	Priorytet/ kierunek/ opis zadań	Podmiot realizujący	Okres realizacji		Wskaźnik realizacji	Efekt realizacji (narastająco)	
			2021-2022	2023-2024		2021-2022	2023-2024
Priorytet 1. Ochrona dziedzictwa materialnego							
Kierunek 1.1. Zahamowanie degradacji tkanki zabytkowej							
1	Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich obiektów zabytkowych rejestrowych i nie wpisanych do rejestru oraz zabytków ruchomych (kapliczki i krzyże przydrożne) w celu poprawy ich stanu.	Gmina Wysokie Mazowieckie, właściciele	x	x	Liczba zabytków [szt.]	1	2
2	Przywracanie godnego stanu cmentarzy, mogił i miejsc pamięci, upamiętnianie ważnych wydarzeń historycznych i osób zasłużonych dla gminy (np. identyfikacja, ogrodzenie i oznakowanie lub odrestaurowanie cmentarzy i mogił wojennych, pomniki, tablice upamiętniające wydarzenia i postaci).	Gmina Wysokie Mazowieckie, mieszkańcy, Szkoła Podstawowa	x	x	Liczba obiektów [szt.]	1	2
Kierunek 1.2. Rozpoznanie zasobów i ochrona prawna							

Lp.	Priorytet/ kierunek/ opis zadań	Podmiot realizujący	Okres realizacji		Wskaźnik realizacji	Efekt realizacji (narastająco)	
			2021-2022	2023-2024		2021-2022	2023-2024
1	Inwentaryzacja i analiza zasobów dziedzictwa niematerialnego (mity, legendy, wspomnienia) w celu ocalenia od zapomnienia i utraty.	Gmina Wysokie Mazowieckie, mieszkańcy, szkoła podstawowa, biblioteka		x	Liczba analiz [szt.]	0	1
2	Aktualizacja Gminnej ewidencji zabytków, rozszerzanie zasobu w porozumieniu z Wojewódzkim konserwatorem zabytków, w tym inicjowanie włączenia zabytków do wojewódzkiej ewidencji lub rejestru zabytków.	Gmina Wysokie Mazowieckie, właściciele	x	x	Liczba włączonych obiektów [szt.]	2	3
3	Aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Gmina Wysokie Mazowieckie	x	x	Wykonana aktualizacja [szt.]	1	3
Priorytet 2. Promocja i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do rozwoju gminy							
Kierunek 2.1. Promocja i edukacja							
1	Udostępnienie informacji o lokalnych zabytkach na stronie internetowej gminy. Projekt obejmuje publikację kart adresowych tworzących gminną ewidencję zabytków oraz utworzenie bazy zdjęć (aktualnych i archiwalnych) zabytków Gminy Wysokie Mazowieckie z opisami, włączenie do tworzenia bazy zdjęć internautów.	Gmina Wysokie Mazowieckie, mieszkańcy	x	x	Liczba publikacji [szt.]	1	1
2	Organizowanie konkursów (np. fotograficznych, plastycznych, innych), wystaw (zdjęć, malarstwa popularyzującego zabytki) i wszelkich działań edukacyjnych o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym.	Gmina Wysokie Mazowieckie, Biblioteka, Szkoła Podstawowa	x	x	Liczba konkursów, wystaw, imprez [szt.]	1	2
3	Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe gminy (np. książki, przewodniki, foldery, inne).	Gmina Wysokie Mazowieckie, organizacje pozarządowe, Parafia pw. św. Michała Archanioła w Jabłonce Kościelnej	x	x	Liczba publikacji [szt.]	1	2

Lp.	Priorytet/ kierunek/ opis zadań	Podmiot realizujący	Okres realizacji		Wskaźnik realizacji	Efekt realizacji (narastająco)	
			2021-2022	2023-2024		2021-2022	2023-2024
4	Organizowanie i wspieranie zajęć z dziećmi i młodzieżą w przedszkolach i szkołach, w formie spotkań z seniorami, weteranami, autorami publikacji wspomnieniowych i historycznych w celu popularyzacji tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego.	Gmina Wysokie Mazowieckie, Biblioteka, Szkoła Podstawowa	x	x	Liczba spotkań [szt.]	1	2
5	„Instytut Glogera”. Kulturowanie pamięci, popularyzacji i kontynuowania dzieła Zygmunta Glogera. Nawiązanie współpracy z organizacjami pozarządowymi, grupami pasjonatów dziedzictwa kulturowego pod hasłem idei: „Instytut Glogera”.	Gmina Wysokie Mazowieckie, Biblioteka mieszkańcy, sympatycy, parafia		x	Liczba podjętych inicjatyw organizacyjnych [szt.]	0	1
Kierunek 2.2. Wykorzystanie dziedzictwa do rozwoju rekreacji i turystyki							
1	Promocja produktów lokalnych i regionalnych opartych na dziedzictwie kulturowym gminy i powiatu (organizacja jarmarków, sprzedaży produktów regionalnych, przetworów).	Gmina Wysokie Mazowieckie	x	x	Liczba akcji [szt.]	1	2
2	Przygotowanie tablic informacyjnych przy zabytkach ukazujących dane historyczne o obiekcie, fotografie archiwalne i kopie innych zdobytych materiałów. Tablice skierowane do mieszkańców jak i turystów zainteresowanych lokalnymi atrakcjami.	Gmina Wysokie Mazowieckie		x	Liczba tablic [szt.]	0	1
3	Organizacja cyklicznych imprez o charakterze sportowo-turystycznym promujących miejsca o dużym znaczeniu historycznym lub religijno-patriotycznym.	Gmina Wysokie Mazowieckie, organizacje pozarządowe	x	x	Liczba imprez [szt.]	1	2

7. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Źródłem finansowania działań zaplanowanych w Programie będą przede wszystkim środki publiczne pochodzące od instytucji różnych szczebli: rządowego, wojewódzkiego i lokalnego, w tym środki unijne i inne zagraniczne. Osiągnięcie zaplanowanych zamierzeń będzie wymagać także środków prywatnych poprzez wkład do projektów współfinansowanych ze środków publicznych.

Do potencjalnych źródeł finansowania działań zawartych w Programie należą:

- środki własne gminy,
- środki prywatne mieszkańców gminy,
- środki prywatne inwestorów,
- środki pozyskane od sponsorów,
- środki budżetu państwa,
- środki budżetu województwa na realizację programów sektorowych,
- środki funduszy celowych,
- środki z budżetu UE: EFRR, EFS, FS, EFRROW,
- środki z NFOŚiGW, WFOŚiGW,
- środki z Lokalnej Grupy Działania,
- europejskie programy wspólnotowe,
- inne środki zagraniczne,
- inne.

Plan finansowy obejmuje propozycję źródeł finansowania wybraną na podstawie oceny dostępności i możliwości wykorzystania tych źródeł oraz charakteru projektów składających się na Program. Na kolejność realizacji wskazanych przedsięwzięć będą mieć wpływ terminy aplikowania i rozstrzygnięć konkursów w ramach programów operacyjnych i innych konkursów, czy też możliwości pozyskania inwestorów prywatnych.

Szczegółowy plan finansowy w zakresie zadań przedstawiony został w poniższym zestawieniu, wskazano w nim planowane na realizację Programu: Środki krajowe zewnętrzne [tys. zł], Środki unijne i zagraniczne [tys. zł], Środki prywatne (NGO, mieszkańcy, przedsiębiorcy) [tys. zł], Środki gminy [tys. zł] z podziałem na każde zadanie.

Całkowity koszt realizacji Programu wynosi 325,00 tys. zł, z czego: 13,85 % ma pochodzić ze źródeł zewnętrznych krajowych, 41,54 % ma pochodzić ze środków unijnych i zagranicznych, 10,77 % ze środków prywatnych oraz 33,85 % z budżetu gminy.

Tabela 4. Plan finansowy

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

Lp.	Opis zadań	Podmiot realizujący	Szacunkowy koszt [tys. zł]	Środki krajowe zewnętrzne [tys. zł]	Środki unijne i zagraniczne [tys. zł]	Środki prywatne (NGO, mieszkańcy, przedsiębiorcy) [tys. zł]	Środki gminy i jej jednostek [tys. zł]	Zaznaczyć jeśli to koszty bieżące gminy [tys. zł]
Priorytet 1. Ochrona dziedzictwa materialnego								
Kierunek 1.1. Zahamowanie degradacji tkanki zabytkowej								
1	Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich obiektów zabytkowych rejestrowych i nie wpisanych do rejestru oraz zabytków ruchomych (kapliczki i krzyże przydrożne) w celu poprawy ich stanu.	Gmina Wysokie Mazowieckie, prywatni właściciele	30,00	20,00	0,00	5,00	5,00	
2	Przywracanie godnego stanu cmentarzy, mogił i miejsc pamięci, upamiętnianie ważnych wydarzeń historycznych i osób zasłużonych dla gminy (np. identyfikacja, ogrodzenie i oznakowanie lub odrestaurowanie cmentarzy i mogił wojennych, pomniki, tablice upamiętniające wydarzenia i postaci).	Gmina Wysokie Mazowieckie, mieszkańcy, Szkoła Podstawowa	50,00	0,00	40,00	0,00	10,00	
Kierunek 1.2. Rozpoznanie zasobów i ochrona prawna								
1	Inwentaryzacja i analiza zasobów dziedzictwa niematerialnego (mity, legendy, wspomnienia) w celu ocalenia od zapomnienia i utraty.	Gmina Wysokie Mazowieckie, mieszkańcy	25,00	0,00	20,00	0,00	5,00	
2	Aktualizacja Gminnej ewidencji zabytków, rozszerzanie zasobu w porozumieniu z Wojewódzkim konserwatorem zabytków, w tym inicjowanie włączenia zabytków do wojewódzkiej ewidencji lub rejestru zabytków.	Gmina Wysokie Mazowieckie, właściciele	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	koszty bieżące, bez dodatkowych nakładów
3	Aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Gmina Wysokie Mazowieckie	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	koszty bieżące, bez dodatkowych nakładów
Priorytet 2. Promocja i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do rozwoju gminy								

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

Kierunek 2.1. Promocja i edukacja								
1	Udostępnienie informacji o lokalnych zabytkach na stronie internetowej gminy. Projekt obejmuje publikację kart adresowych tworzących gminną ewidencję zabytków oraz utworzenie bazy zdjęć (aktualnych i archiwalnych) zabytków Gminy Wysokie Mazowieckie z opisami, włączenie do tworzenia bazy zdjęć internautów.	Gmina Wysokie Mazowieckie, mieszkańcy	20,00	0,00	0,00	0,00	20,00	
2	Organizowanie konkursów (np. fotograficznych, plastycznych, innych), wystaw (zdjęć, malarstwa popularyzującego zabytki) i wszelkich działań edukacyjnych o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym.	Gmina Wysokie Mazowieckie, Biblioteka, Szkoła Podstawowa	5,00	0,00	0,00	0,00	5,00	
3	Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe gminy (np. książki, przewodniki, foldery, inne).	Gmina Wysokie Mazowieckie, organizacje pozarządowe, Parafia pw. św. Michała Archanioła w Jabłonce Kościelnej	40,00	0,00	30,00	0,00	10,00	
4	Organizowanie i wspieranie zajęć z dziećmi i młodzieżą w przedszkolach i szkołach, w formie spotkań z seniorami, weteranami, autorami publikacji wspomnieniowych i historycznych w celu popularyzacji tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego.	Gmina Wysokie Mazowieckie, Biblioteka, Szkoła Podstawowa	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	koszty bieżące, bez dodatkowych nakładów
5	„Instytut Glogera”. Kulturowanie pamięci, popularyzacji i kontynuowania dzieła Zygmunta Glogera. Nawiązanie współpracy z organizacjami pozarządowymi, grupami pasjonatów dziedzictwa kulturowego pod hasłem idei: „Instytut Glogera”.	Gmina Wysokie Mazowieckie, biblioteka, parafia mieszkańcy, sympatycy	50,00	10,00	30,00	0,00	10,00	
Kierunek 2.2. Wykorzystanie dziedzictwa do rozwoju rekreacji i turystyki								

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

1	Promocja produktów lokalnych i regionalnych opartych na dziedzictwie kulturowym gminy i powiatu (organizacja jarmarków, sprzedaży produktów regionalnych, przetworów).	Gmina Wysokie Mazowieckie	50,00	0,00	0,00	30,00	20,00	
2	Przygotowanie tablic informacyjnych przy zabytkach ukazujących dane historyczne o obiekcie, fotografie archiwalne i kopie innych zdobytych materiałów. Tablice skierowane do mieszkańców jak i turystów zainteresowanych lokalnymi atrakcjami.	Gmina Wysokie Mazowieckie	10,00	0,00	15,00	0,00	5,00	
3	Organizacja cyklicznych imprez o charakterze sportowo-turystycznym promujących miejsca o dużym znaczeniu historycznym lub religijno-patriotycznym.	Gmina Wysokie Mazowieckie, organizacje pozarządowe	20,00	15,00	0,00	0,00	5,00	
	SUMA		300,00	45,00	120,00	35,00	100,00	
	Struktura dofinansowania		100,00%	15,00%	40,00%	11,67%	33,33%	

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

Załącznik nr 1 Wykaz zabytków w Gminnej ewidencji zabytków stan z 30.09.2021 r. (na podstawie <https://wuzbialystok.bip.gov.pl/rejestry-ewidencje-archiwa/wojewodzka-ewidencja-zabytkow.html> stan z 11.06.2021 r. - ostatnia aktualizacja)

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

Lp.	Miejscowość	Przedmiot ochrony	Nr rejestru/WEZ	Nr decyzji o wpisie do rejestru, data
1	Brzóska Stare	cmentarz wojenny z I wojny światowej	522	R.5140.1.3.2013.KN z 19.06.2013
2	Brzózki-Tatary	cmentarz wojenny z I wojny światowej	248	KL-WKZ-5340/9/87 z 25.02.1987
3	Buczyno-Mikosy	cmentarz wojenny z I wojny światowej	267	KL.WKZ-5340-28/87 z 09.03.1987
4	Bujny-Biszewo	cmentarz wojenny z I wojny światowej	A-439	KL.WKZ-5340-25/91 z 31.12.1991
5	Jabłonka Kościelna	kościół pw. św. Michała Archanioła	A-391	KL.WKZ-5340-11/89 z 10.08.1989
6	zespół kościoła par. pw. św. Michała Archanioła	kaplica grobowa ks. Kachnowskiego	jw.	jw.
7		ogrodzenie z bramą	jw.	jw.
8		dom parafialny	jw.	jw.
9		spichlerz	jw.	jw.
10		cmentarz przykościelny	WEZ	-
11	Jabłonka Kościelna	kaplica cmentarna	WEZ	-
12	Jabłonka Kościelna	cmentarz rzymskokatolicki	364	KL.WKZ-5340-11/88 z 18.04.1988
13	Jabłonka Kościelna	cmentarz żydowski	WEZ	
14	Jabłonka Kościelna	cmentarz żydowski	WEZ	
15	Mazury	cmentarz wojenny z I wojny światowej	275	KL.WKZ-5340-36/87 z 11.03.1987
16	Mazury	dwór	225	KL-WKZ-5340/3/86 z 12.03.1986

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

17	zespół dworski	park (założenie dworsko-ogrodowe)	197	KL-WKZ-5340/3/84 z 27.01.1984
18	Miodusy Wielkie	młyn motorowo-elektryczny	WEZ	-
19	Stara Ruś	cmentarz wojenny z I wojny światowej	244	KL-WKZ-5340/5/87 z 20.02.1987
20	Stara Ruś	dwór	A-406	KL.WKZ-5340-10/90 z 30.05.1990
21	zespół dworski	spichlerz	jw.	jw.
22		park	jw.	jw.
23	Trzeciny	założenie parkowo-ogrodowe	WEZ	-
24	Tybory-Kamianka	dwór	35	kult.V-2b-35-53 z 16.02.1953
25	zespół dworski	park	jw.	jw.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

Załącznik nr 2 Wykaz zabytków w Gminnej ewidencji zabytków - stanowiska archeologiczne. Dane z VII 2021 r. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku, Delegatura w Łomży.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Numer stanowiska na	Rodzaj stanowiska	Chronologia
1	Faszczce	41-79	5	osada	średniowiecze
2	Faszczce	41-79	6	śląd osadnictwa	okres nowożytny
3	Tybory-Trzcianka	41-79	7	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze – okres nowożytny
4	Tybory-Trzcianka	41-79	8	śląd osadnictwa	średniowiecze
5	Tybory-Trzcianka	41-79	9	ślady osadnictwa	średniowiecze – okres nowożytny
6	Jabłonka -Świerczewo	41-79	10	ślady osadnictwa	średniowiecze – okres nowożytny
7	Tybory-Trzcianka	41-79	11	ślady osadnictwa	średniowiecze – okres nowożytny
8	Tybory-Kamianka	41-79	12	ślady osadnictwa	średniowiecze – okres nowożytny
9	Tybory-Kamianka	41-79	13	osada, śląd osadnictwa	epoka kamienia - średniowiecze
10	Tybory-Kamianka	41-79	14	osada, śląd osadnictwa	średniowiecze – okres nowożytny
11	Tybory-Kamianka	41-79	15	obozowisko, osada	epoka kamienia – okres wpływów rzymskich
12	Tybory-Kamianka	41-79	16	obozowisko, osada, śląd osadnictwa	epoka kamienia - średniowiecze
13	Tybory-Kamianka	41-79	17	obozowisko, osada	epoka kamienia – okres wpływów rzymskich
14	Tybory-Olszewo	41-79	18	ślady osadnictwa	epoka kamienia - okres nowożytny
15	Tybory-Olszewo	41-79	19	osada	średniowiecze
16	Tybory-Olszewo	41-79	20	śląd osadnictwa	średniowiecze
17	Tybory-Kamianka	41-79	21	obozowisko, osada, śląd osadnictwa	epoka kamienia - średniowiecze
18	Tybory-Kamianka	41-79	22	teren pałacyku	okres nowożytny
19	Jabłonka Kościelna	41-79	23	kamień żarnowy	?
20	Gołasze-Puszcza	41-80	2	osady	neolit- okres nowożytny
21	Gołasze-Puszcza	41-80	3	obozowisko, osady, śląd osadnictwa	epoka kamienia - okres nowożytny

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

22	Gołasze-Górki	41-80	9	osada, ślad osadnictwa	mezolit – okres nowożytny
23	Tybory Olszewo	41-80	10	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
24	Gołasze-Puszcza	41-80	21	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
25	Gołasze-Puszcza	41-80	22	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
26	Gołasze-Puszcza	41-80	23	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
27	Gołasze-Puszcza	41-80	24	ślady osadnictwa	mezolit – okres nowożytny
28	Gołasze-Puszcza	41-80	25	ślad osadnictwa	epoka kamienia
29	Stara Ruś	41-82	7	obozowisko/osada, ślad osadniczy	mezolit – okres nowożytny
30	Stara Ruś	41-82	8	obozowisko/osada, osada, ślad osadniczy	mezolit – okres nowożytny
31	Stara Ruś	41-82	9	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
32	Stara Ruś	41-82	10	osada, ślady osadnicze	epoka kamienia - okres nowożytny
33	Stara Ruś	41-82	11	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
34	Nowa Ruś	41-82	12	ślady osadnicze	mezolit – okres nowożytny
35	Ruś Stara	41-82	13	ślady osadnicze	epoka kamienia - okres nowożytny
36	Ruś Stara	41-82	14	ślad osadnictwa	epoka kamienia/epoka brązu
37	Ruś Stara	41-82	15	ślad osadnictwa	pradzieje
38	Ruś Stara	41-82	16	ślady osadnicze	pradzieje- średniowiecze
39	Ruś Stara	41-82	17	osady	pradzieje- okres nowożytny
40	Ruś Stara	41-82	18	osady, ślady osadnicze	pradzieje- okres nowożytny
41	Ruś Stara	41-82	20	osada, ślady osadnicze	epoka kamienia/epoka brązu
42	Ruś Nowa	41-82	21	obozowisko/osada, ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
43	Ruś Stara	41-82	26	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

44	Jabłoń-Rykacze	41-82	50	osada, ślady osadnicze	wczesne średniowiecze – okres nowożytny
45	Jabłoń-Rykacze	41-82	51	ślady osadnicze	epoka kamienia – epoka żelaza
46	Jabłoń-Rykacze	41-82	52	obozowisko/osada, ślad osadniczy	epoka kamienia/epoka brązu
47	Jabłoń-Rykacze	41-82	53	osada, ślad osadniczy	pradzieje- okres nowożytny
48	Kalinowo -Czosnowo	41-81	1	skarb monet	okres nowożytny
49	Kalinowo -Czosnowo	41-81	11	osady, ślad osadniczy	pradzieje- okres nowożytny
50	Kalinowo -Czosnowo	41-81	12	osada, wieś historyczna	wczesne średniowiecze – okres nowożytny
51	Faszczce	41-81	22	osada	okres nowożytny
52	Faszczce	41-81	23	ślady osadnicze	mezolit – okres nowożytny
53	Faszczce	41-81	26	osada	okres nowożytny
54	Faszczce	41-81	27	wieś historyczna	okres nowożytny
55	Faszczce	41-81	28	osada	okres nowożytny
56	Sokoły - Jażwiny	41-81	33	obozowisko/osada, osada	mezolit – okres nowożytny
57	Mazury	41-81	37	osada	okres nowożytny
58	Mazury	41-81	38	osada, wieś historyczna	późne średniowiecze – okres nowożytny
59	Mazury	41-81	39	osada	okres nowożytny
60	Mazury	41-81	40	osady, ślad osadnictwa, miejsce wytopu żelaza	mezolit – okres nowożytny
61	Mazury	41-81	41	osada, ślad osadniczy	mezolit – okres nowożytny
62	Mazury	41-81	42	ślad osadniczy	okres nowożytny
63	Mazury	41-81	43	osada, ślad osadniczy	późne średniowiecze – okres nowożytny
64	Mazury	41-81	44	osada	późne średniowiecze
65	Mazury	41-81	45	osada	okres nowożytny

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

66	Jaźwiny - Sokoły	41-81	46	osada	okres nowożytny
67	Jaźwiny - Sokoły	41-81	47	ślady osadnicze	mezolit – okres nowożytny
68	Jaźwiny - Sokoły	41-81	48	osada, ślad osadniczy	mezolit – okres nowożytny
69	Jaźwiny - Sokoły	41-81	49	wieś historyczna	okres nowożytny
70	Wróble	41-81	50	osada	okres nowożytny
71	Wróble	41-81	51	osada	okres nowożytny
72	Buczyno - Mikosy	41-81	52	osada	okres nowożytny
73	Buczyno - Mikosy	41-81	53	ślad osadniczy	okres nowożytny
74	Buczyno - Mikosy	41-81	54	osada	okres nowożytny
75	Buczyno - Mikosy	41-81	55	osady	późne średniowiecze – okres nowożytny
76	Buczyno - Mikosy	41-81	56	osady	późne średniowiecze – okres nowożytny
77	Buczyno - Mikosy	41-81	57	ślad osadniczy	okres nowożytny
78	Buczyno - Mikosy	41-81	58	osada	okres nowożytny
79	Buczyno-Mikosy	41-81	59	osada, ślad osadniczy	późne średniowiecze – okres nowożytny
80	Wróble	41-81	60	wieś historyczna	okres nowożytny
81	Buczyno - Mikosy	41-81	61	osada	okres nowożytny
82	Jaźwiny - Sokoły	41-81	62	osada	okres nowożytny
83	Jaźwiny - Sokoły	41-81	63	osada	okres nowożytny
84	Jaźwiny - Sokoły	41-81	64	osada	okres nowożytny
85	Jabłonka - Świerczewo	42-79	1	osada	późne średniowiecze – okres nowożytny
86	Miodusy - Stasiowięta	42-79	2	osada	późne średniowiecze – okres nowożytny
87	Tybory - Misztale	42-79	5	osada, ślad osadniczy	późne średniowiecze – okres nowożytny

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

88	Święck Wielki	42-79	7	śląd osadniczy	epoka kamienia
89	Wólka Duża	42-79	8	śląd osadnictwa	epoka kamienia
90	Jabłonka - Świerczewo	42-79	9	obozowisko/osada	mezolit – epoka żelaza
91	Jabłonka - Świerczewo	42-79	10	osada, ślady osadnicze	epoka kamienia– okres nowożytny
92	Jabłonka - Świerczewo	42-79	11	ślady osadnicze	epoka kamienia– późne średniowiecze
93	Tybory-Jeziernia	42-79	12	śląd osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
94	Miodusy Wielkie	42-79	13	ślady osadnicze	epoka kamienia– epoka żelaza
95	Miodusy Wielkie	42-79	14	ślady osadnicze	epoka kamienia– epoka żelaza
96	Miodusy Wielkie	42-79	15	osada, ślady osadnicze	mezolit – okres nowożytny
97	Miodusy Wielkie	42-79	16	osada, ślady osadnicze	wczesne średniowiecze – okres nowożytny
98	Miodusy Wielkie	42-79	17	osada, ślady osadnicze	epoka kamienia– okres nowożytny
99	Miodusy Wielkie	42-79	18	ślady osadnicze	epoka kamienia
100	Miodusy Wielkie	42-79	19	śląd osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
101	Miodusy Wielkie	42-79	20	osady, ślad osadnictwa	mezolit – okres nowożytny
102	Miodusy Litwa	42-79	21	śląd osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
103	Miodusy - Stasiowięta	42-79	22	ślady osadnicze	mezolit – epoka żelaza
104	Osipy - Lepertowizna	42-80	5	śląd osadniczy	epoka kamienia
105	Michałki	42-80	6	ślady osadnicze	neolit – epoka żelaza
106	Mścichy	42-80	7	obozowisko/osada, osada, ślad osadniczy	epoka kamienia– wczesne średniowiecze
107	Michałki	42-80	8	ślady osadnicze	epoka kamienia– okres nowożytny
108	Michałki	42-80	9	śląd osadniczy	epoka kamienia
109	Mystki - Rzym	42-80	10	śląd osadniczy	epoka kamienia

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

110	Mystki - Rzym	42-80	11	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
111	Osipy-Wydziory II	42-80	12	osada, ślady osadnicze	neolit-okres nowożytny
112	Osipy-Wydziory II	42-80	13	ślady osadnicze	mezolit – wczesne średniowiecze
113	Osipy Zakrzewizna	42-80	14	ślady osadnicze	późny paleolit – epoka żelaza
114	Osipy Lepertowizna	42-80	17	ślad osadniczy	epoka kamienia
115	Brzóska Falki	42-81	1	obozowisko/osada, osada	mezolit-okres nowożytny
116	Brzóska Falki	42-81	2	osada, ślad osadnictwa	epoka kamienia– okres nowożytny
117	Brzóska Falki	42-81	3	obozowisko/osada, osady	mezolit-okres nowożytny
118	Brzóska Brzezińskie	42-81	4	obozowisko/osada, ślady osadnicze	mezolit-okres nowożytny
119	Brzóska Brzezińskie	42-81	5	ślad osadniczy	neolit
120	Brok	42-81	6	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
121	Brzóska-Gromki	42-81	7	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
122	Brzóska Stare	42-81	8	ślad osadniczy	epoka kamienia
123	Brzóska Stare	42-81	9	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
124	Brzóska Stare	42-81	10	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
125	Brzóska-Markowizna	42-81	11	osada, ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
126	Brzóska-Markowizna	42-81	12	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
127	Brzóska Brzezińskie	42-81	13	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
128	Brzóska Brzezińskie	42-81	14	ślad osadniczy	nieokreślona
129	Brzóska Brzezińskie	42-81	15	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
130	Brzóska Brzezińskie	42-81	16	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza
131	Brzóska-Markowizna	42-81	17	ślad osadniczy	mezolit – epoka żelaza

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

132	Trzeciny	43-79	5	osady	średniowiecze
133	Święck Wielki	43-79	6	osada, ślad osadnictwa	średniowiecze
134	Święck Wielki	43-79	7	osady, ślad osadnictwa	późne średniowiecze – okres nowożytny
135	Święck Wielki	43-79	17	ślady osadnicze	pradzieje – okres nowożytny
136	Święck Wielki	43-79	20	osady, ślad osadnictwa	mezolit-okres nowożytny
137	Święck Wielki	43-79	21	ślady osadnicze	mezolit – późne średniowiecze
138	Święck Wielki	43-79	22	osady	późne średniowiecze – okres nowożytny
139	Trzeciny	43-79	23	ślad osadnictwa	późne średniowiecze – okres nowożytny
140	Trzeciny	43-79	24	osada, ślady osadnictwa	mezolit-okres nowożytny
141	Trzeciny	43-79	25	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
142	Trzeciny	43-79	26	osada	późne średniowiecze
143	Trzeciny	43-79	27	ślady osadnicze	mezolit – późne średniowiecze
144	Trzeciny	43-79	28	ślad osadnictwa	późne średniowiecze – okres nowożytny
145	Święck Wielki	43-79	29	ślad osadnictwa	neolit KAK
146	Święck Wielki	43-79	30	ślad osadnictwa	średniowiecze
147	Święck Wielki	43-79	31	ślad osadnictwa	pradzieje
148	Święck Wielki	43-79	32	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
149	Święck Wielki	43-79	33	ślady osadnicze	średniowiecze
150	Święck Wielki	43-79	34	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
151	Święck Wielki	43-79	35	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
152	Święck Wielki	43-79	36	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
153	Święck Wielki	43-79	37	osada	wczesne średniowiecze

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WYSOKIE MAZOWIECKIE

154	Święck Wielki	43-79	94	osada	wczesne średniowiecze
155	Święck Wielki	43-79	95	osada, ślady osadnictwa	pradzieje – okres nowożytny
156	Święck Wielki	43-79	96	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
157	Święck Wielki	43-79	97	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
158	Święck Wielki	43-79	98	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
159	Święck Wielki	43-79	99	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
160	Święck Wielki	43-79	100	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza
161	Święck Wielki	43-79	101	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
162	Święck Wielki	43-79	102	ślad osadnictwa	pradzieje
163	Święck Wielki	43-79	103	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
164	Trzeciny	43-79	105	osada	późne średniowiecze
165	Trzeciny	43-79	147	ślad osadnictwa	średniowiecze – okres nowożytny
166	Dąbrowa-Dzięciel	43-80	1	osady, ślady osadnictwa	mezolit-okres nowożytny
167	Dąbrowa-Dzięciel	43-80	2	osada	późne średniowiecze – okres nowożytny
168	Dąbrowa-Dzięciel	43-80	3	osada	okres nowożytny
169	Mystki - Rzym	43-80	8	ślad osadnictwa	mezolit – epoka żelaza